

อารยธรรมลุ่มน้ำชี : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญา
ในจังหวัดมหาสารคาม
Chi Valley Civilization: History, Culture and Wisdom
in Maha Sarakham Province

ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ, พระครูศรีปัญญาวิกรม, พระมหาพจน์ สุวโจ
ปัญญา คล้ายเดช, อุดุลย์ หลานวงศ์
Chayaporn Sukprasert, PhrakruSripayavikrom,
Phramaha Phocana Suvaco, Panya Klaydesh, Adun Lanwong
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: konhin51@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาอารยธรรม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม
ลุ่มน้ำชีในจังหวัดมหาสารคาม 2) ศึกษาภูมิปัญญาของคนอีสานลุ่มน้ำชีในจังหวัดมหาสารคาม
และ 3) สร้างแนวทางในการดำรงรักษาสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชี ในจังหวัดมหาสารคาม
โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างวิธีวิจัยเชิงเอกสารและวิจัยเชิงคุณภาพ
ปฏิบัติการร่วมแบบผสมผสาน ด้วยการลงพื้นที่ชุมชนตบะ อำเภอโนนสูง อำเภอโนนสูง
จังหวัดมหาสารคามโดยใช้เครื่องมือการวิจัยด้วยการ สัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนา
กลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 21 รูป/คน วิเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1. จังหวัดมหาสารคามตั้งอยู่ใจกลางของภาคอีสาน มีบรรยากาศที่สงบเงียบและ
เรียบง่ายตามแบบฉบับของเมืองอีสาน ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบสูงโคราช มีแม่น้ำสำคัญคือแม่น้ำ
ชีไหลผ่าน ปัจจุบันมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาแห่งหนึ่งของ
ภูมิภาค มีประวัติมายาวนาน โดยมีแหล่งโบราณคดีสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลทาง
พุทธศาสนา มาตั้งแต่สมัยคุปตะตอนปลายและปลายของอินเดีย ผ่านเมืองพุกามมาใน
รูปแบบของศิลปะสมัยทวารวดี และปรากฏเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญ คือ อารยธรรมทวาร
วดีบริเวณเมืองกันทรวิชัย (โคกพระ) เมืองนครจำปาศรี และพระธาตุนาดูน และอารยธรรม
ขอม ที่ กู่สันตรัตน์ และ มีวัฒนธรรมทางภาษาที่ใช้สื่อสารกันภายในท้องถิ่นแตกต่างกัน
2. ภูมิปัญญาของคนอีสานลุ่มน้ำชีในจังหวัดมหาสารคาม มีหลากหลาย อาทิ
ข้าวหมาก อาหารทานเล่นของชาวอีสาน สมุนไพร การปั้นหม้อดินเผา และผ้าไหมมัดหมี่ลาย

สร้อยดอกหมาก แต่ภูมิปัญญาอีสานที่โดดเด่น ได้แก่ ฮูปแต้มหรือภาพจิตรกรรมฝาผนังคู่กับ
ลิ่ม โดยเฉพาะวัดป่าเลไลย์ อำเภอนาดูน เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

3. ได้สร้างคู่มือมรดกเทศก์ชุมชนและชุดความรู้ฮูปแต้มวัดป่าเลไลย์ และจัดสร้าง
องค์ความรู้เป็นป้ายขนาดใหญ่ เพื่อการศึกษาของผู้สนใจ เพื่อเป็นแนวทางในการดำรงรักษา
สืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดมหาสารคาม สืบต่อไป

คำสำคัญ: อารยธรรมลุ่มน้ำชี, ประวัติศาสตร์, วัฒนธรรม, ภูมิปัญญา, จังหวัดมหาสารคาม

Abstract

This purpose of this research were: 1) to study civilization, history and culture of Chi valley in Maha Sarakham province, 2) to study the local wisdom of Isan people of Chi valley in Maha Sarakham province and 3) to make guideline for preserve the civilization of Chi valley in Mahasarakham province. This research is documentary and qualitative research. It is combined operations and fieldwork and in-depth interviews group, especially in the area of Wat Pa Lalei, Nadun District, Maha sarakham province. The total is 21 persons and analysis using descriptive methods.

The research result found that:

1. Maha Sarakham province is a peaceful and simple city. It is located in the Korat plateau with a major Chi river flowing. It is now an important city as educational center of the Northeast and there is a long history. There is an important archaeological site that has been influenced by Buddhism, since the late Gupta and Pallava periods of India passed through Pagan of Myanmar in the form of art during the Dvaravati period, It appears to be an important source of civilization, namely the Dvaravati civilization: such as the area of Kandaravichai (Kok Phra), Champasri, and Phra That Nadun and Khmer civilization at Ku Santarat. There is language culture a different language culture used in local communication from the common Isan languages.

2. There are many the wisdom of the Isan people of Chi valley in Maha Sarakham Province: Khao Mak, appetizer of Isaan people, herbs, pottery making and Mudmee silk. But the the Important Isaan wisdom is Hoop Taep or mural paintings with Sim, especially Wat Pa Lalei, Nadun District is classified of community

3. It created a manual for local guide and body of knowledge about Hoop Taep or mural paintings of Wat Pa Lalei and create a body of knowledge as a large sign for the education of those interested for maintaining and preserving of civilization of Chi river valley in Maha Sarakham Province.

Keywords: Chi Valley Civilization, History, Culture, Wisdom, Maha Sarakham Province

1. บทนำ

ลุ่มน้ำชี ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ทิศเหนือติดกับลุ่มน้ำโขง ทิศใต้ติดกับลุ่มน้ำมูล ทิศตะวันออกติดกับลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำมูล ทิศตะวันตกติดกับลุ่มน้ำป่าสัก สภาพภูมิประเทศของลุ่มน้ำชีประกอบไปด้วยเทือกเขาสูง ทางทิศตะวันออกและทิศเหนือคือเทือกเขาภูพาน ทิศตะวันตก คือเทือกเขาตองพญาเย็น ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำชี และแม่น้ำสาขาที่สำคัญหลายสาย

แม่น้ำชี มีต้นกำเนิดจากที่ราบด้านตะวันออกของเทือกเขาเพชรบูรณ์ นับตั้งแต่เขาชันปันน้ำ เขาแปปันน้ำ เขาเสลียงตาเถด เขาอุ่มน้ำ เขายอดชี เขาครอก จนถึงเขาเทวดา ซึ่งเป็นแนวภูเขาชายเขตแดนด้านตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดชัยภูมิ แม่น้ำชีมีความยาวประมาณ 830 กิโลเมตร (ขอนแก่นลิ่ง, 2561)

จังหวัดที่ลุ่มน้ำชีไหลผ่าน เป็นบริเวณลุ่มน้ำที่พบร่องรอยเมืองในยุคสมัยทวารวดีเป็นจำนวนมาก แตกต่างกันไป และมีความหนาแน่นที่สุดกว่าพื้นที่ลุ่มน้ำอื่น โดยพบเมืองที่มีขนาดเล็กและใหญ่อยู่หลายเมืองได้แก่ เมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์, ไบเสมาบ้านกุดโง้ง อำเภอเมือง และ เมืองคอนสวรรค์ อำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ, เมืองนครจำปาศรี อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เมืองเชียงเหียน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ลุ่มน้ำชีเป็นบริเวณที่มีชุมชนโบราณกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งในสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ (ชลิต ชัยครรชิต, 2565) ยุคสมัยทวารวดี และยุคสมัยเขมร

ทวารวดี เป็นชื่อของอาณาจักร ซึ่งตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง (ประมาณพ.ศ.1100-1600) (ปรีชา กาญจนาคม, 2556: 90) คำว่า “ทวารวดี” เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ประกอบด้วยประตู ซึ่งอาจหมายถึง เมืองท่า เป็นปากประตูทางการค้า ขุมทางการค้า และคำว่า “ทวารวดี” อาจเทียบได้กับ “ทวารกา” ซึ่งเป็นเมืองของพระกฤษณะในมหากาพย์อินเดียนเรื่องมหาภารตยุทธ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562: 25) นักวิชาการบางท่านกล่าวว่าทวารวดีเกิดขึ้นในลักษณะของอารยธรรมมากกว่าอาณาจักร เป็นกลุ่มวัฒนธรรมกลุ่มหนึ่งที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ในช่วงอายุอย่างคร่าว ๆ คือตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 จนถึงราว พุทธศตวรรษที่ 16 เป็นช่วงที่เรียกช่วงทวารวดี (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2562) ที่เกิดขึ้นเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า เป็นเมืองขนาดต่าง ๆ มีพัฒนาการขยายตัวจาก

สังคมครอบครัว และสังคมหมู่บ้านมาเป็นสังคมเมืองที่มีชุมชนเล็ก ๆ ล้อมรอบ มีหัวน้ำ ปกครอง มีศาสนา มีความสัมพันธ์ระหว่างเมืองต่อเมืองหรือรัฐต่อรัฐ เพื่อการค้า มีการค้าขาย ทางทะเลอย่างกว้างขวางเพราะมีเส้นทางออกสู่ทะเลมากมาย (ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล, 2558: 354) นักวิชาการอีกกลุ่มให้การยอมรับทวารวดีในฐานะวัฒนธรรมสำคัญที่มีอิทธิพล ต่อชุมชนต่าง ๆ รอบอ่าวไทย โดยส่งผ่านวัฒนธรรมพุทธศาสนากระจายทั่วบริเวณที่ราบลุ่ม แม่น้ำเจ้าพระยา ไปจนถึงรอยต่อที่ราบสูงโคราชและบางส่วนของคาบสมุทรภาคใต้ ทั้งนี้ วัฒนธรรมพุทธศาสนาสมัยทวารวดีก็มีความหลากหลายไม่ได้จำกัดเฉพาะเถรวาทแบบลังกา เท่านั้น (ไทยศึกษา, 2561) มีความเจริญแผ่ออกไปกว้างขวางครอบคลุมดินแดนที่เป็น ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในปัจจุบัน ตลอดจนถึงหัวเมือง มอญริมฝั่งทะเลอันดามัน และทวารวดีมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ประมาณ 200 ปี จึงค่อย ๆ เสื่อมลงเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 เนื่องจากขอมได้ขยายอิทธิพลเข้ามาถึงบริเวณลุ่ม แม่น้ำเจ้าพระยาทำให้ทวารวดีตกอยู่ใต้อำนาจของขอม (दनัย ไชโยธธา, 2543: 30)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทย มีประวัติศาสตร์และ ศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่นและมีความน่าสนใจหลายอย่าง พบใบเสมาหรือหินตั้ง ที่เป็นอัตลักษณ์ด้านศิลปกรรมสมัยทวารวดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 ซึ่งพบกระจายอยู่ ทั่วไปในภาคอีสานตามเมืองโบราณต่าง ๆ ที่ใกล้กับลำน้ำสำคัญของภูมิภาค เช่น ลำน้ำชี ลำน้ำมูล และลำน้ำโขง

มหาสารคาม (วิกิพีเดีย, 2566) เป็นจังหวัดหนึ่ง ที่มีประวัติศาสตร์การก่อตั้งเมือง ยาวนานมานับพันปี ตั้งแต่สมัยทวารวดี พบหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้รับอิทธิพลทางพุทธ ศาสนาตั้งแต่สมัยคุปตะตอนปลายและปลวชะของอินเดียผ่านเมืองพุกามมาในรูปแบบของ ศิลปะสมัยทวารวดี โดยบริเวณ (โคกพระ) เมืองกันทรวิชัย พบหลักฐานเช่น พระพุทธรูป เมือง พระพุทธรูปยืนมงคล และกรุพระพิมพ์ดินเผา ส่วนบริเวณอำเภอนาคูเมืองนครจำปา ศรี พบทั้งกรุพระพิมพ์ดินเผาและพระบรมสารีริกธาตุ มหาสารคามได้รับอิทธิพลของศาสนา พราหมณ์ผ่านทางชนชาติขอม ในรูปแบบสมัยลพบุรี เช่น กุสันตรัตน์ กุบ้านเขว และคูอื่น ๆ รวมไปถึงจนถึงเทวรูปและเครื่องปั้นดินเผาของขอม นอกจากนี้ยังมี “ลิม” ซึ่งคำว่า ลิม นั้นเป็น ภาษาอีสานสำหรับเรียกอุโบสถ ลิมเป็นสถานที่ทำสังกรรมของพระสงฆ์ ชาวอีสานนิยมสร้าง ลิมขนาดเล็กและมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสาน ที่เรียกว่า ฮูปแต้ม โดยช่างแต้มชาวบ้านในท้องถิ่นหรือจิตรกร ที่มีความรู้ความสามารถวาดภาพ เล่าเรื่อง วรรณกรรม ชาดก ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิต การละเล่นต่าง ๆ ในสมัยนั้น ถ่ายทอดออกมา อย่างเรียบง่าย สำหรับจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ฮูปแต้ม วัดโพธาราม (Tagthai, 2565) บ้านดงบัง อำเภอนาคู, วัดป่าเลไลย์ (Goodwill guide at dongbang village, 2566) บ้านหนองพอก, และวัดยางทองวราราม (เทศบาลเมืองมหาสารคาม, 2566) อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

หลังจากผู้วิจัยได้ลงสำรวจพื้นที่เบื้องต้น และศึกษาเอกสาร หลักฐานตำราแล้ว มีความประสงค์ที่จะทำการสำรวจ แหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำชี และรวบรวมเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาในจังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากพบว่า แหล่งที่แสดงถึงอารยธรรม แหล่งภูมิปัญญา มีอยู่อย่างกระจัดกระจายรอการสำรวจ เพื่อการรวบรวมและทำการอนุรักษ์ไว้เพราะโบราณวัตถุบางอย่างที่แสดงถึงอารยธรรม แหล่งภูมิปัญญาของจังหวัดมหาสารคาม เริ่มเสื่อมสภาพ การดูแลรักษายังไม่ทั่วถึง บ้างถูกทำลายด้วยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือไม่ก็เสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา แหล่งอารยธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โดดเด่นควรค่าแก่การศึกษารวบรวมและอนุรักษ์ สืบและอุปถัมภ์ วัดป่าเลไลยก์ ชุมชนมีความตื่นตัว ประสงค์จะมีความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน พุทธศิลป์เกี่ยวกับอุปถัมภ์ที่มีคุณค่าของตนเองมาก ผู้วิจัยมีความประสงค์ ศึกษาอารยธรรมลุ่มน้ำชีผ่านอุปถัมภ์ ณ พื้นที่ วัดป่าเลไลยก์ ให้รวบรวมเป็นชุดองค์ความรู้อย่างเด่นชัด ถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอีสาน อันทรงคุณค่าเพื่อการเผยแพร่และการเรียนรู้ตลอดชีวิตต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาอารยธรรม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมลุ่มน้ำชี ในจังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาของคนอีสานลุ่มน้ำชี ในจังหวัดมหาสารคาม
3. เพื่อสร้างแนวทางในการธำรงรักษาสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชี ในจังหวัดมหาสารคาม

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 เครื่องมือและวิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ปฏิบัติการร่วมด้วยแบบผสมผสาน มีขอบเขตศึกษาวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเอกสาร ได้จากการศึกษาข้อมูล หนังสือ ตำรา หนังสือเกี่ยวกับ อารยธรรมลุ่มน้ำชี: ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาในจังหวัดมหาสารคาม และข้อมูลที่ได้ บทความและงานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิด ความเชื่อ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำชี
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ ศึกษาประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และกำหนดอารยธรรมลุ่มน้ำชี ตลอดจนศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดมหาสารคาม
3. ขอบเขตด้านประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูล: กลุ่มเป้าหมายจำนวน 21 คน ดังนี้ ประชาชนในพื้นที่และพระภิกษุ จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 7 รูป/คน

ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 7 คน ผู้ที่เกี่ยวข้องของภาครัฐและ
และนักวิชาการ จำนวน 7 คน โดยใช้วิธีสุ่มแบบเจาะจงตามประเด็นที่ต้องการศึกษาวิจัย

4. ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย: สำหรับพื้นที่ทำการวิจัยนั้น คณะผู้วิจัยได้กำหนด
พื้นที่การวิจัยไว้ 1 แห่ง คือ วัดป่าเลไลย์ บ้านหนองพอก อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม

5. ขอบเขตด้านเวลา: ดำเนินการศึกษาวิจัยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2566

3.2 ขั้นตอนดำเนินการวิจัย มีการดำเนินการดังนี้แบ่งออกเป็น 3 ระยะ กล่าวคือ

ระยะที่ 1 ศึกษาอารยธรรม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมลุ่มน้ำชี
ในจังหวัดมหาสารคาม โดยทำการ ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและ
หลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่น ๆ ได้อาศัยแนวคิดเกี่ยวกับ
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แนวคิดอารยธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดวัฒนธรรมและ
ประเพณีไทย ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และแนวคิดเครือข่าย ศึกษาวิเคราะห์
แนวคิดทางอารยธรรม ศิลปะ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ในจังหวัดมหาสารคาม
มาเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แนวคิดอารยธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิด
วัฒนธรรมและประเพณีไทย ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และแนวคิดเครือข่าย

ระยะที่ 2 ศึกษาภูมิปัญญาของคนอีสานลุ่มน้ำชี ในจังหวัดมหาสารคาม
โดยการลงพื้นที่ และสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายและสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิ
ปัญญาของคนอีสาน ณ ชุมชนวัดป่าเลไลย์ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม ผู้ให้ข้อมูล
สำคัญ จำนวน 21 รูป/คน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ประชาชนทั่วไปและพระภิกษุ จำนวน
7 รูป/คน 2) ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 7 คน 3) ผู้ที่เกี่ยวข้องของภาครัฐและเอกชน
นักวิชาการ จำนวน 7 คน เพื่อให้ทราบถึงภูมิปัญญาของคนอีสานลุ่มน้ำชี ในจังหวัดมหาสารคาม

ระยะที่ 3 สร้างแนวทางในการธำรงรักษาสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชี
ในจังหวัดมหาสารคาม ดังนี้ 1) กิจกรรมการอนุรักษ์และการนำองค์ความรู้ที่ปรากฏใน
อุปถัมภ์ เพื่อการต่อยอด สู่การเรียนรู้ เช่น การสร้างมรดกชุมชน เป็นต้น 2) จัดการแสดง
ชุดองค์ความรู้ เกี่ยวกับอารยธรรมลุ่มน้ำชี ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาใน
จังหวัดมหาสารคาม และ 3) สร้างการธำรงรักษาอารยธรรมลุ่มน้ำชีผ่านเด็ก ๆ และเยาวชน

4. สรุปผลการวิจัย

4.1 อารยธรรม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมลุ่มน้ำชี ของจังหวัดมหาสารคาม
มหาสารคามถือว่าเป็นเมืองแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ และมีประวัติศาสตร์ยาวนานมาหลาย
ร้อยปี เพราะได้พบหลักฐานแหล่งอารยธรรมที่สำคัญทางโบราณคดีที่ได้รับอิทธิพลทางพุทธ
ศาสนา ตั้งแต่สมัยคุปตะตอนปลายและปลายของอินเดียผ่านเมืองพุกามมาในรูปแบบของ
ศิลปะอารยธรรมทวารวดี เช่น บริเวณเมืองกันทรวิชัย (โคกพระ) และเมืองนครจำปาศรี
โดยพบหลักฐาน เป็นพระพุทธรูป (หลวงพ่อพระยืนกันทรวิชัย) และพระธาตุนาคู
พระพิมพ์ดินเผา ตลอดทั้งพระบรมสารีริกธาตุ นอกจากนั้นแล้วยังได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์

อารยธรรมขอม ในรูปแบบสมัยลพบุรี จึงเกิดการทับซ้อนและอารยธรรมทวารวดีก็เชื่อมลง เช่น กุสันตรัตน์ กุบ้านเขว และคู่อื่น ๆ รวมไปถึงเทวรูปและเครื่องปั้นดินเผาของขอมด้วย

จังหวัดมหาสารคาม มีชนหลายเผ่า มีวัฒนธรรมทางภาษาที่ใช้สื่อสารกัน ชาวไทยพื้นเมืองพูดภาษาอีสาน แต่บางท้องถิ่นก็มีภาษาที่แตกต่างกันออกไปจากภาษาอีสานทั่วไป คือ ภาษาย้อ ภาษาเขมรสูง และภาษากูยหรือกวย ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมจารีต ประเพณี "ฮีตสิบสอง" มีอาชีพด้านกสิกรรมเป็นส่วนใหญ่ ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายมีการไปมาหาสู่กัน ช่วยเหลือกันตามแบบของคนอีสานทั่วไป

วัฒนธรรมต่าง ๆ จะมีลักษณะเฉพาะและมีความแตกต่างกันไปตามสภาพปัจจัยของสภาพ แวดล้อมและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน วัฒนธรรมอีสานมีลักษณะสังคมตามความเชื่อของชาวอีสาน ซึ่งมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนา จึงมีวัฒนธรรมประเพณีงานบุญที่ยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณเป็นประจำทุกเดือนเรียกว่า ฮีตสิบสอง (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2562: 103)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของมหาสารคาม คือ องค์ความรู้ที่มีการสั่งสม ถ่ายทอด และเป็นประสบการณ์ ความสามารถของบรรพบุรุษที่สามารถนำสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว มาทำให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีพ และความรู้และวิธีการต่าง ๆ ที่มีคุณค่าเหล่านั้น ได้ถ่ายทอดมาให้ลูกหลานในวันนี้ ในจังหวัดมหาสารคามมีภูมิปัญญาหลายอย่าง เช่น ข้าวหมาก อาหารทานเล่นของชาวอีสาน ที่มีกันมาอย่างช้านาน เพราะทำง่าย ไม่ซับซ้อน อร่อย หอม หวาน ถึงเป็นที่ชื่นชอบของทุกครัวเรือนและถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาเป็นเวลานาน เป็นต้น แต่ภูมิปัญญาที่สำคัญและมีค่ายิ่ง นั่นคือ ซุปแต้ม ที่ได้ชื่อว่าเป็นจิตรกรรมฝาผนังท้องถิ่นมีเฉพาะที่ภาคอีสานเท่านั้น มหาสารคามจะมีซุปแต้มที่โดดเด่น แสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานด้านพุทธศิลปะ ที่วัดโพธารามและวัดป่าเลไลยก์ (การสัมภาษณ์, คุณจริยา ถานัน, 7 มีนาคม 2566)

4.2 ภูมิปัญญาของคนอีสานลุ่มน้ำชีในจังหวัดมหาสารคาม มีหลากหลาย อาทิ ข้าวหมาก อาหารทานเล่นของชาวอีสาน สมุนไพร การปั้นหม้อดินเผา และผ้าไหมมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมาก แต่ภูมิปัญญาอีสานที่โดดเด่น ได้แก่ ซุปแต้มหรือภาพจิตรกรรมฝาผนังคู่กับสิม โดยเฉพาะวัดป่าเลไลยก์ อำเภอนาคู เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

ซุปแต้ม วัดป่าเลไลยก์ บ้านหนองพอก ในฐานะภูมิปัญญาของคนอีสานลุ่มน้ำชี ในจังหวัดมหาสารคาม สิมวัดป่าเลไลยก์ (ชวนเที่ยวมหาสารคาม, 2561: 41) บ้านหนองพอก ช่วงवादซุปแต้มชื่อว่า นายสิงห์ วงศ์วาด เป็นผู้วาด (การสัมภาษณ์, หลวงพ่อจรัส ญาณธีโร, 25 กรกฎาคม 2566) ภาพที่วาดบนผนังสิมได้วาดไว้ทั้งด้านนอกและด้านใน ด้านในวาดพุทธประวัติตอนผจญพญามาร ตอนทรงรับข้าวสัตตก้อนสัตตผุงจากพ่อค้า 2 คน ที่ผ่านตอนตรัสรู้ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ ตอนพุทธปรินิพพาน พระมาลัยกราบพระเกตุแก้วจุฬามณีเจดีย์ บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตอนพระมาลัยโปรดสัตว์นรก ผนังด้านนอกวาดเรื่องพระลัก-พระลาม (รามเกียรติ์ฉบับลาว) บางตอน เช่น ตอนนางสีดาไปลงพลอยแม่น้ำ ตอนขบวนศึกรบของพระลัก-พระลาม และ เรื่องพระเวสสันดรชาดก บางตอน เช่น

ตอนบริจาคทาน ตอนชาวบ้านเมืองสีพีโกรที่พระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาคนาคู่บ้านคูเมืองไป ตอนพระเวสสันดรบริจาคพระกัณหาพระชาลีและบริจาคพระนางมัทรี เป็นต้น

จิตรกรรมฝาผนัง วัดป่าเลไลยก์เป็นจิตรกรรมพื้นบ้านที่สะท้อนวิถีชีวิตเกี่ยวกับ“โลก”ของผู้นับถือศาสนาในสังคมลุ่มน้ำโขง จิตรกรรมฝาผนังดังกล่าวสะท้อนประวัติศาสตร์ความคิดและประวัติศาสตร์สังคมของคนอีสานในอดีต ผ่านวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องพระลักพระลามแสดงให้เห็นรูปแบบการปกครองแบบอาญาสี่ โครงสร้างสังคมอีสานเน้นสายสัมพันธ์ทางความคิดของคนลาวอีสานที่มีต่อโลกมนุษย์โลกสวรรค์และโลกบาดาล จิตรกรรมฝาผนังจึงทำให้เข้าใจความคิดของคนลาวอีสานที่มีต่อการมองโลกอย่างมีความสัมพันธ์กับชีวิตบนผืนโลกเหนือโลกและใต้พิภพ ที่ถูกนำมาแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในวรรณกรรมลาวอีสานเรื่องพระลักพระลาม ที่มีการสอดแทรกอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาไว้อย่างแยบคาย (Goodwill guide at dongbang village, 2566)

จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเลไลยก์ ลักษณะเด่นของจิตรกรรมวัดป่าเลไลยก์ คือ เขียนภาพขนาดใหญ่ จัดภาพแบบโปร่งดูง่ายสามารถยืนชมในระยะห่างได้ชัด โดยฝาผนังด้านนอกทางทิศเหนือนำเสนอภาพพระลักพระลามอำลาพระญาติ ตอนกำเนิดนางสีดา และตอนลอยแพนางสีดา ทางทิศตะวันออกตอนควายสรพืษาคควายทรรพเป็นผู้เป็นบิดา ด้านทิศตะวันตกเป็นภาพพระเวสสันดรชาดก ช่วงแค้นเลือกนำเสนอเฉพาะตอนที่สำคัญ การจัดภาพมีความเป็นอิสระเสรีมิได้เคร่งครัดในการจัดเรียงลำดับชั้นตอนของภาพ ภาพเขียนจึงทำหน้าที่เสริมอารมณ์ของเรื่องที่ถูกละเลขา ถ่ายทอดเชิงจินตนาการต่อเนื่องภายในท้องถื่นในฐานะมหรสพที่สอดแทรกคติธรรมจำแนกอธิบายให้เห็นชัดตัวไหนเป็นใครสื่ออย่างชัด เช่น ชูชก จะสังเกตว่ามีรูปลักษณะของความน่าเกลียดทั้งร่างกายและจิตใจ ภาพชูชกกินจนท้องแตกตาย ก็ทำให้ผู้ชมเข้าใจได้ง่าย ๆ ว่าภาพสื่อถึงใคร (การสัมภาษณ์ คุณพ่อเสถียร พุทโธสง, 23 สิงหาคม 2566) เด็ก ๆ และนักเรียน ประชาชนทั่วไปจะเพลิดเพลินดื่มด่ำกับภาพลำดับเหตุการณ์ได้อย่างสนุกและต่อเนื่องกัน (การสัมภาษณ์ คุณแม่สุภาพร พุทโธสง, 11 สิงหาคม 2566)

ลักษณะรูปแบบจิตรกรรมฝาผนังโบสถ์ วัดป่าเลไลยก์ ลักษณะรูปแบบจิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเลไลยก์เป็นแบบพื้นบ้านอีสาน มีความโดดเด่นในด้านการจัดภาพแต่ละส่วนที่มีองค์ประกอบสวยงามภาพ มีขนาดใหญ่ต่อการดูและทำความเข้าใจภาพ อาทิ ภาพตอนพระพุทเจ้าอยู่ส่วนบน ด้านซ้ายและขวาของพระองค์ คือ ภาพพระยามาร ด้านซ้ายนางธณิธิ์บิรมยผมห่มผ้าทำมกลางกลุ่มพญามาร ถัดมาเป็นภาพพระพุทเจ้าออกบิณฑบาต ลำดับเหตุการณ์ได้อย่างต่อเนื่อง ด้านรูปแบบการเขียนช่างเขียนคลุมพื้นที่ภาพด้วยสีวรรณะเย็นได้แก่ ครามน้ำเงินเขียวและมีกลุ่มสีวรรณะร้อนมาสอดแทรกในบางส่วน เช่น สีน้ำตาลแดงน้ำตาลดำ ทั้งนี้ช่างไม่คำนึงถึงสีที่ถูกต้องของสีกับความเป็นจริงตามสภาวะที่ปรากฏในโลกภายนอก เช่น ช่างตัวสีน้ำเงินฟ้าเสื้อผ้าคนสีเขียวอ่อน กำหนดภาพรวมของสีด้วยสีน้ำเงินแสดงให้เห็นว่าสีน้ำเงินในระยะนั้น เป็นสีหลักที่สามารถหาได้ง่ายกว่าทุก ๆ สี

รูปปั้นผนังด้านใน และรูปปั้นผนังด้านนอก

ภาพประกอบโดย นางสาวปติมากร พึ่งพวก ผู้ช่วยนักโบราณคดี กลุ่มโบราณคดี
สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมาเข้าถึงข้อมูลวันที่ 12 พฤษภาคม 2566.

ภาพปรากฏท้องถิ่น (คุณพ่อเสถียร พุทโรสง) กำลังอธิบายเล่าเรื่องราวรูปปั้นให้ผู้สนใจฟัง

คุณค่าของรูปแต้ม

รูปแต้ม เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นงานศิลปกรรมที่อยู่คู่กับลัทธิเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เพราะลัทธิเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ทรงคุณค่า สร้างขึ้นจากความเชื่อและความศรัทธาของชุมชน ผสานกับการประยุกต์ให้เข้ากับบริบทของพื้นที่เกิดการสร้างสรรค์งานผ่านแรงศรัทธาผสานกับภูมิปัญญาของคนในชุมชน (อำภา บัวระภา, 2564: 33) รูปแต้มจึงมีคุณค่าทั้งด้านปฏิสัมพันธ์ของคนและรูปแต้ม และคุณค่าทางลักษณะและรูปแบบทางศิลปะ ดังนี้

1. รูปแต้มเปรียบได้กับสื่อที่เป็นตัวเชื่อม โน้มน้าวจิตใจ ผู้คนที่พบเห็น เกิดอารมณ์ความรู้สึก เกิดอรรถรสของความสนุกสนานและเข้าถึงสาระแห่งธรรมที่อ่านได้จากเส้นและสี

2. รูปแต้ม แต่ละภาพมีการเชื่อมต่อกันอีกภาพหนึ่ง เป็นการสื่อสารความคิดให้ผู้ชมเกิดจินตนาการตาม

3. เนื้อหาของภาพแต่ละตอนจะจบลงในตัวของมันเอง

4. มีความงามทางสุนทรียศาสตร์ ถ่ายทอดศิลปะพื้นบ้านแท้ๆ

5. รูปแต้มแฝงคุณธรรมแบบง่าย ๆ มองภาพแล้วสื่อธรรมออกมาได้ทันที

6. เล่าเรื่องราวพุทธประวัติ หรือเล่าจากวรรณกรรมพื้นบ้าน พรรณนาด้วยเส้นสีและองค์ประกอบภาพเป็นตอน ๆ ที่ต่อเนื่องกันไป

7. เป็นความงามที่เกิดจากความเรียบง่าย อันเป็นคุณสมบัติศิลปะพื้นบ้าน

8. ดึงเรื่องราวภาพรูปแต้มออกมา นำไปสู่การสร้างสรรค์และการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ท้องถิ่น สร้างผลิตภัณฑ์ชุมชน สร้างเส้นทางการท่องเที่ยวด้านศิลปะ นำไปสู่การพัฒนาชุมชน และปลูกใจให้คนในท้องถิ่นหันมารักษามรดกของตนเอง

กล่าวสรุป ภูมิปัญญาในชุมชนอีสาน แหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำชี จังหวัดมหาสารคาม โดยผู้วิจัยทำการวิจัยภาพรูปแต้มที่ปรากฏ ที่วัดป่าเลไลย์ ดังนี้

1. รูปแต้มเป็นภูมิปัญญาอีสานด้านศิลปะที่มีคุณค่า ช่างแต้มในท้องถิ่นถ่ายทอดเรื่องราวพุทธประวัติ ชาดก ประเพณี วิถีชีวิตและอื่น ๆ ผ่านการแต้ม บนผนังสีได้อย่างชาญฉลาด

2. รูปแต้มวาดโดยศิลปินพื้นบ้าน ที่นิยมแสดงคติความเชื่อของท้องถิ่น ผสมผสานเข้าไปกับภาพเขียน แสดงถึงศรัทธาในพระพุทธศาสนา แฝงไว้ในรูปแต้ม

3. บอกเล่า วรรณกรรมพื้นบ้าน มีการสอดแทรกบันทึกเหตุการณ์ วิถีชีวิตจารีตประเพณี การละเล่นที่เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตสังคมสมัยนั้นไว้ในบางช่วงของภาพ

4. มีการเขียนอักษรธรรม หรืออักษรไทยน้อยบอกชื่อตอน เรื่องราวชื่อบุคคลประกอบกันไป

5. ภาพแต่ละภาพมีความสวยงามและความโดดเด่นแตกต่างออกไปตามลักษณะการเขียนของช่างท้องถิ่นต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับฝีมือและทักษะของช่างแต้ม

6. ชูบแต้มจะปรากฏทั้งด้านในและด้านนอก เพื่อประโยชน์ให้ผู้ที่ไม่สามารถเข้าไปภายในโบสถ์ สามารถเดินดูศึกษาอยู่ภายนอกได้

4.3 แนวทางการธำรงรักษาสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชี ในจังหวัดมหาสารคาม

ผู้วิจัยและคณะได้จัดรวบรวมภาพชูบแต้มที่ปรากฏทั้งภายในและภายนอกโบสถ์ จัดทำเป็นภาพสเก็ตช์ระบุตำแหน่งแต่ละภาพ และรวบรวมองค์ความรู้ต่าง ๆ อาทิ ประวัติวัดป่าเลไลย์ ภาพชูบแต้มและคำอธิบายภาพ โดยดำเนินการดังนี้

1. สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้วยการระดมความคิดเห็นจากชุมชน ผู้นำชุมชน แล้วนำมาสร้างเป็นชุดความรู้และเรื่องราวเกี่ยวกับชูบแต้ม จัดทำเป็นรูปเล่ม มอบให้ชุมชนและจัดทำคู่มือมีคฤศ์ชุมชน เพื่อเด็ก ๆ เยาวชน และชาวบ้านได้ใช้เป็นคู่มือมีคฤศ์ชุมชน นำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ของชูบแต้มและความหมายของภาพได้อย่างถูกต้อง

2. จัดทำองค์ความรู้ เป็นป้ายขนาดใหญ่ ให้แก่ชุมชน เพื่อให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้ศึกษาหาความรู้

4.4 บทสรุป

อารยธรรมลุ่มน้ำชี : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาในจังหวัดมหาสารคาม ผลการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ สรุปได้ว่า จังหวัดมหาสารคามเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีบรรยากาศของเมือง ที่สงบเงียบและเรียบง่ายตามแบบฉบับของเมืองอีสาน ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบสูงโคราช มีแม่น้ำสำคัญคือแม่น้ำชี ปัจจุบันมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาแห่งหนึ่งของภูมิภาค มีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ ที่ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยคุปตะตอนปลายและปลายะวะของอินเดียผ่านเมืองพุกามมาในรูปแบบของศิลปะสมัยทวารวดี เช่น บริเวณเมืองกันทรวิชัย (โคกพระ) เมืองนครจำปาศรี และพระธาตุนาโดน มีวัฒนธรรมทางภาษาที่ใช้สื่อสารกับท้องถิ่นที่แตกต่างออกไปจากภาษาอีสานทั่วไปด้วย ก็คือ คือ ภาษาย้อ ภาษาเขมรสูง และภาษากูยหรือกวย พบว่าชูบแต้ม วัดป่าเลไลย์ เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังงานศิลปะกรรมที่อยู่คู่กับลัทธิ เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เป็นศิลปะพื้นบ้านแท้ ๆ เล่าเรื่องพุทธประวัติและนิทานบอกเล่า วรรณกรรมพื้นบ้าน มีการสอดแทรกบันทึกเหตุการณ์ วิถีชีวิต จารีตประเพณี การละเล่นที่เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตสังคมสมัยนั้น ชูบแต้มจะปรากฏทั้งด้านในและด้านนอก เพื่อประโยชน์ให้ผู้ที่ไม่สามารถเข้าไปภายในโบสถ์ สามารถเดินดูศึกษาอยู่ภายนอกได้ ชูบแต้มวัดป่าเลไลย์ จัดเป็นภูมิปัญญาของคนอีสานลุ่มน้ำชี ในจังหวัดมหาสารคาม ที่สำคัญและทรงคุณค่า ที่ช่างแต้ม คือนายสิงห์ ช่างวาด เป็นช่างในท้องถิ่นอีสาน ได้เติมแต้มสีบนฝาผนังถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ไว้อย่างชาญฉลาด ผู้วิจัยและคณะได้สร้างคู่มือมีคฤศ์ชุมชนและ

ชุดองค์ความรู้สู่ปฐมนิเทศ วัดป่าเลไลยก์ เพื่อสร้างเป็นแนวทางในการดำรงรักษาสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชี ในจังหวัดมหาสารคาม สืบต่อไป

5. อภิปรายผลการวิจัย

สู่ปฐมนิเทศเป็นงานศิลปกรรมที่อยู่คู่กับลุ่มน้ำชี เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เพราะลุ่มน้ำชีเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทรงคุณค่า สร้างขึ้นจากความเชื่อและความศรัทธาของชุมชน เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานด้านศิลปกรรมพื้นถิ่นที่บันทึกประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เทพพร มังธานี (2554: 40) ได้ทำวิจัยเรื่องสู่ปฐมนิเทศในลุ่มน้ำชี ภาพสะท้อนความหลากหลายในอดีต ที่พบว่า เนื้อหาของ สู่ปฐมนิเทศในลุ่มน้ำชียังบอกเล่าเรื่องราวในวิถีชีวิตและประเพณีท้องถิ่นอีสานด้วย ส่วนช่วงต้นนั้นจะเป็นช่วงพื้นบ้านใช้สีและอุปกรณ์วัสดุที่ได้ตามธรรมชาติในท้องถิ่น ลุ่มน้ำชีเป็นผลงานเขียนขึ้นโดยนายช่างแต้มชื่อว่า นายสิงห์ วงศ์วาด เป็นชาวบ้านดงบัง จังหวัดมหาสารคาม จะเขียนจิตรกรรมฝาผนังทั้งด้านภายในและภายนอกโบสถ์ (ลุ่มน้ำชี) เรื่องราวที่นำมาเขียนได้แก่ พุทธประวัติ ชาดก นิทานพื้นบ้าน พระมาลัยโปรดสัตว์ และมีการสอดแทรกวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนไว้ด้วย และมีอิสระในการจัดองค์ประกอบของภาพ ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ บุรินทร์ เปล่งดีสกุล (2554: 151) ได้ทำวิจัยเรื่อง พัฒนาการของจิตรกรรมฝาผนังอีสานกรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด ที่พบว่า ส่วนใหญ่มีการจัดวางองค์ประกอบอย่างไม่เคร่งครัด มีรูปแบบอิสระ ไม่มีระเบียบแบบแผนตายตัวเพราะช่างเขียนจะถ่ายทอดผลงานออกมาอย่างเรียบง่ายตรงไปตรงมาตามความเข้าใจของตน โดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์ตามหลักองค์ประกอบทางศิลปะผลงานจึงปรากฏอย่างอิสระ เป็นแบบพื้นบ้านและสีที่ใช้เป็นสีแบบธรรมชาติ งานสู่ปฐมนิเทศจัดเป็นศิลปะภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ทรงคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ และถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่เด็ก นักเรียนนักศึกษา เยาวชนและชาวบ้านคนในพื้นที่จึงเป็นแนวทางการดำรงรักษาและสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชีในชุมชนอีสาน คือสู่ปฐมนิเทศ วัดป่าเลไลยก์ นี้ให้คงอยู่สืบต่อไป

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง สู่ปฐมนิเทศ โดยชุมชนแบบมีส่วนร่วม ให้มีการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง
2. สนับสนุนให้มีการเผยแพร่องค์ความรู้สู่ปฐมนิเทศอย่างกว้างขวาง
3. จัดให้มีการอบรมมัคคุเทศก์ชุมชนอย่างต่อเนื่อง ให้มีความพร้อมและฝึกความเป็นจิตอาสา จิตสาธารณะ การอุทิศตน ทำงานเพื่อชุมชน เป็นต้น
4. ควรปลูกฝังให้เยาวชนรุ่นใหม่ สืบสาน สืบทอดและอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังสู่ปฐมนิเทศ ที่คนในอดีต ได้สร้างไว้สู่คนรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อ ๆ ไป

6.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรให้มีการต่อยอดเรื่องราวของฮูป นำไปสู่การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของชุมชน
2. ควรให้มีการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว โดยการสร้างเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม
3. ควรศึกษาวิจัยสถาปัตยกรรมสมัยอีสาน ในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีสาน โดยเจาะจงพื้นที่ที่จะศึกษาเพื่อให้ครอบคลุมทุกประเด็นที่เกี่ยวข้อง
4. ควรสำรวจฮูปแต้มและศึกษาวิจัยงานฮูปแต้ม จิตรกรรมฝาผนังอีสานในพื้นที่อีสานทั้งหมด เพื่อให้ได้ชุดองค์ความรู้รวมแบบบูรณาการครบวงจร

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

องค์ความรู้จากงานวิจัยครั้งนี้ จากกรอบแนวคิดการวิจัยที่ใช้ คือ แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แนวคิดอารยธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดวัฒนธรรมและประเพณีไทย ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และทฤษฎีจิตกรรมฝาผนัง

ผู้วิจัยและคณะได้ศึกษา อารยธรรมลุ่มน้ำชี : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาในจังหวัดมหาสารคาม และได้นำผลจากการศึกษาวิจัยดังกล่าว โดยเฉพาะฮูปแต้มซึ่งเป็นภูมิปัญญาอีสานในจังหวัดมหาสารคาม อันสะท้อนแสดงให้เกิดความรู้ถึงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญา เล่าเรื่องราวพุทธประวัติ หรือเล่าจากวรรณกรรมพื้นบ้าน พรรณนาด้วยเส้นสี และองค์ประกอบภาพเป็นตอนๆ ที่ต่อเนื่องกันไป แผงคุณธรรมแบบง่าย ๆ มองภาพแล้วสื่อธรรมออกมาได้ทันที ดังนั้นองค์ความรู้ทั้งหมดของฮูปแต้มผู้วิจัยนำมาสร้างเป็นชุดความรู้ เพื่อการศึกษาและการอนุรักษ์ฮูปแต้ม การปลูกใจให้คนในท้องถิ่นหันมารักบ้านเกิดของตนเอง ตลอดจนเพื่อการต่อยอดอันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์เพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับท้องถิ่น โดยการนำมาเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชุมชนและพัฒนาการผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อการจำหน่าย นำไปสู่การเพิ่มมูลค่าด้านการท่องเที่ยว ในโอกาสต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2562). **ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ขอนแก่นลิงก์. (2561). **ลุ่มแม่น้ำชี**. เข้าถึงได้จาก <https://www.khonkaenlink.info/chirivers/> (สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2566).
- ชวนเที่ยวมหาสารคาม. (2561). **วารสารท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม ประจำปี 2561**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์พัฒนาการพิมพ์.

- ชลิต ชัยครรชิต. (2565). ศิลปวัฒนธรรม. เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_87995 (สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2566).
- ดนัย ไชยโยธา. (2543). พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- เทพพร มั่งธานี. (2554). อุปแต้มในลิมอีสาน: ภาพสะท้อนความหลากหลายของลัทธิความเชื่อ. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 3(1), 40-54.
- ไทยศึกษา. (2561). ความสำคัญของวัฒนธรรมทวารวดี. เข้าถึงได้จาก <http://www.thaistudies.chula.ac.th/2018/09/29/> (สืบค้นเมื่อ 16 มกราคม 2566).
- เทศบาลเมืองมหาสารคาม. (2566). ลายอุปแต้ม วัดยางทองวราราม. เข้าถึงได้จาก <https://mkm.go.th/web/travelinprovince/ลายอุปแต้ม-วัดยางทองวราราม/> (สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2566).
- บุรินทร์ เปล่งดีสกุล. (2554). พัฒนาการของจิตรกรรมฝาผนังอีสาน กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยและพัฒนา: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปรีชา กาญจนาคม. (2556). โบราณคดีเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล. (2558). ศิลปะอาเซียน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2562). ศิลปวัฒนธรรม. เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_36408 (สืบค้นเมื่อ 16 มกราคม 2566).
- วิกิพีเดีย. (2566). จังหวัดมหาสารคาม. วันที่สืบค้น 16 มกราคม 2566, จาก <https://th.wikipedia.org/จังหวัดมหาสารคาม>
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2562). ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 (ฉบับปรับปรุงใหม่). นนทบุรี: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- อำภา บัวระภา. (2564). ความสัมพันธ์ของอุปแต้มกับภูมิทัศน์ชุมชน. วารสารสถาปัตยกรรม การออกแบบและการก่อสร้าง คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 3(1), 33.
- Goodwill guide at dongbang village. (2566). วัดป่าเลไลย์. เข้าถึงได้จาก <https://fineart.msu.ac.th/th/goodwillguideatdongbangvillage/วัดป่าเลไลย์/> (สืบค้นเมื่อ 8 มีนาคม 2566).
- Tagthai. (2565). อุปแต้ม ตามรอยจิตรกรรม ลิมอีสาน. เข้าถึงได้จาก <https://tatcontactcenter.com/มหาสารคาม/อุปแต้มตามรอยจิตรกรรม> (สืบค้นเมื่อ 20 มกราคม 2566).